

ЗУСТРІЧІ У РІЗНІ РОКИ

Юрій Григорович Віленський

Лікар-фтизіатр, кандидат медичних наук, літератор та історик медицини. Дослідник життя і творчості письменника-медика Михайла Опанасовича Булгакова. Автор книги про Віктора Некрасова і численних публікацій про лікарів-науковців. Член Національної спілки журналістів України, лауреат премії АМН України. З Амосовим Юрія Григоровича пов'язувала багаторічна дружба і довірчі відносини. Микола Михайлович був першим читачем і критиком рукопису книги "Доктор Булгаков", а збираючись на операцію до Німеччини в 1998 році він, в разі несприятливого результату операції, попросив Юрія Григоровича довести рукопис своєї книги спогадів "Голоси часів" до видання...

Так вийшло, що мені пощастило не раз зустрічатися і розмовляти з незабутнім Миколою Михайловичем — протягом декількох десятиліть. Звичайно, це дуже суб'єктивні враження і спогади, і мої рядки — просто скромна пелюстка в необхідному цьому герою ХХ століття меморіальному вінку. Учні та колеги великого хірурга і незвичайної людини, можливо, напишуть про нього більше і краще, як би доповнюючи талановитий амосовський автопортрет. Але ж у кожного з нас, напевно, свій Амосов...

Вперше я побачив Миколу Михайловича навесні 1955 року, в дні, коли був випуск в Київському медичному інституті. Якийсь урочистий акт, присвячений випуску, проходив, здається, в Будинку офіцерів. Наш не дуже великий курс педіатрів разом з іншими випускниками сидів в партері, в залі, а викладачі — у президії. Прийшов і Микола Михайлович, нещодавно обраний завідувачем кафедри хірургії санітарно-гігієнічного факультету. Сів в залі, серед студентів. Всі з цікавістю на нього дивилися, на його молоде вольове характерне обличчя, коротку стрижку, привабливу посмішку. В Інституті про нього, торакального хірурга, який приїхав до Києва з Брянська, який володіє резекцією легені — дивовижною для того часу операцією, начулися. Я, зокрема, знав про це, мабуть, більше за інших, оскільки в 1952 році переніс в Інституті туберкульозу операцію екстраплеврального пневмоліза, і хірурги, які мали до цієї епопеї пряме відношення, — Григорій Гаврилович Горovenко, Іван Мойсейович Слепуха і Євген Харитонович Лозовий — тепер працювали разом з М.М.Амосовим і його командою.

Пройшовши периферійні села в якості лікаря-фтизіатра в Поліському, а потім в Ніжині, в диспансері на Козачій вулиці, я повернувся до Києва, насилу відновив прописку і потрапив ординатором в тубгоспіталь для інвалідів Вітчизняної війни в Пущі-Водиці. Це особливий літопис, і я написав про ці роки повість "Чорний біль", яка так і не була надрукована. Однак приблизно тоді ж я почав співпрацювати з АДН — Агентством друку "Новини", оскільки мене тягнуло і до журналістики, зрозуміло, на медичні теми. Моїми роботодавцями в Київському відділенні АДН були Костянтин Даниленко та Всеволод Ведін (відома його коронна фраза — "Це справа не варта Ведіного яйця"). Обох вже давно

немає...

АДН мало флер щодо незалежного інформаційного агентства, і якась частка істини в цьому була, втім, вельми невелика. Насправді, воно виконувало роль рупора радянської пропаганди для Заходу. Друкуватися тут було престижно, оскільки прийняті матеріали широко тиражувалися. І ось одного разу я написав для АДН репортаж про амосовські операції на серці. Я кілька разів побував в Інституті, котрий змінив завдяки А.С.Мамолату і М.М.Амосову свою назву і який об'єднав тепер в цій офіційній формулі туберкульоз і грудну хірургію, придивився до подробиць роботи АШК — апарату штучного кровообігу, включаючи підготовку його до включення, був присутній (візуально, дивлячись зверху) на таїнства нових втручань. Дивно, але огляд зверху відкривав досить яскравий простір для драматичного опису всіх моментів роботи Миколи Михайловича і його помічників.

Пам'ятається, що свою статтю я сам надрукував на друкарській машинці...

У призначений час Микола Михайлович прийняв Костянтина Даниленко, фотокореспондента Миколу Селюченко та мене в своєму невеликому кабінеті, в першій самотійній цитаделі кардіохірургії — новому триповерховому корпусі Інституту туберкульозу. Микола Михайлович швидко, але уважно переглядав мій текст, з заголовком, здається, "Це старе нове серце", а М.Селюченко, не чекаючи запрошення, з різних позицій, не втрачаючи ні секунди, фотографував його. Мій опус Микола Михайлович, без особливих зауважень, завізував, і коли потім в газетах я бачив його знімок, зроблений в ті хвилини, мене охоплювала якась гордість — Амосов вчитується в мої рядки!

Повернуся до своєї багатостраждальної повісті. Вона охоплювала і будні в глибині пуща-водицького лісу, і переїзд в нову лікарню в Мостище. Все це живе в мені завдяки і цьому твору, викликаючи ностальгію. Івана Слепуху я описав в образі хірурга Івана Слепчука. Микола Михайлович згадувався як би побічно — в оповіданні Слепчука про епізод прориву легеневої артерії, ушитої Амосовим на висоті кровотечі. Так воно і було, тільки сталося це за інших обставин, ніж в рукописі. Власне, до цього часу вийшли "Думки і серце", відразу ж зробили Миколи Михайловича знаменитим письменником. Написав про нього блискучий роман "Бар'єр несумісності" Юрій Щербак. Амосов тут фігурував як Костюк, природно, з ліричною колізією, з мелодією любові, характерною для жанру. Юрій Щербак, який працював поруч з амосовською обителлю, в Інституті епідеміології та інфекційних хвороб на узгір'ї Протасового яру, бачив Миколу Михайловича частіше і навіть написав вірш про те, як хірург поспішає, піднімаючись вгору крутою вуличкою, і коли-небудь дуби розкажуть про ці походи..

Мої екзерсиси були іншими, вони диктувалися співпрацею в газеті "Правда України", де я, продовжуючи працювати лікарем, набув статусу медичного оглядача. Починалися сімдесяті роки, чомусь вже став зримим фінал століття, і я запропонував матеріал під досить помітною назвою "Лікар 2000 року". Це повинно було бути інтерв'ю з М. Амосовим. Попередньо я збудував контури бесіди: хірургія серця, штучні органи, трансплантація, кібернетика. Після зустрічі з Миколою Михайловичем в його колишній квартирі на Червоноармійській та його зауважень цей фантастичний репортаж став вимальовуватися, і в підсумку Амосов його

схвалив. Повинен сказати, що до стилю і фактажу викладу він, як правило, не чіплявся. Сенсаційний матеріал вийшов, а потім, здається, без посилання на "Правду України" його передрукував "Тиждень".

Мене, зрозуміло, найбільше інтригувала письменницька іпостась Амосова. Саме вона зробила його легендарною постаттю. "Нью-Йорк Таймс" в рецензії на його повість зобразила його правдошукачем, у чому був натяк на вільнодумство. Саме Амосову все це, в певних рамках, дозволялося, аж до приїзду до нього кореспондента і фотографа з журналу "Лук", коли з'ясувалося, що хірург, кібернетик і письменник Амосов — одна і та ж особа. По стопах американського журналу вирішила піти і болгарська газета "Отечествен фронт". Вона прислала до Києва кореспондента для зустрічі з Миколою Михайловичем. Газета була "побратимом" "Правди України", і я став сполучною ланкою. У літній день болгарський журналіст, відповідальний секретар нашої газети Іван Недялков (як болгарин, який володів мовою) і я прийшли в обумовлений час до Миколи Михайловича в його квартиру на розі вул. Леніна та І. Франка. Знаменитий кабінет Миколи Михайловича мав робочі риси, як раз в ці дні він завершував свої чудові записки фронтового хірурга.

Накинувши сорочку і відірвавшись з небажанням від рукопису, він вступив в розмову. Був лаконічним, давав зрозуміти, що часу у нього обмаль. Запамяталася його відповідь про якість та рівень радянської медицини. Без вагань Микола Михайлович раптом сказав: "Медицина в нашій країні абсолютно безвідповідальна". І це було сказано іноземному журналістові! Коли я ризикнув поставити ще якесь додаткове питання, Амосов зауважив: "Юра, не гальванізуй труп". І ми розкланялися.

В якості презенту болгарський гість захопив пляшку "Плиски", яка була тоді дефіцит. Микола Михайлович недбало відставив "Плиску" в бік, сказавши, що після підвищення цін на коньяк це, в загальному, вже не дивина. Отже, вийшовши з парадного, ми втрюх вирушили в прохолодний винний магазинчик на Нестеровській (тобто вул. І. Франка). Тут, за склянкою сухого вина я відповів на питання за Миколу Михайловича. Стаття, яка займала дві смуги, вийшла. Я приніс екземпляр "Отечествен фронт" Амосову. Газету він взяв, помітивши, правда, при цьому, що макулатуру не збирає...

Десь в ці роки мене охопило бажання написати книгу "Доктор Булгаков". Я, здається, першим розшифрував підписи знаменитих київських вчених-медиків Образцова, Волковича, Яновського та інших в заліковці Михайла Опанасовича Булгакова, знайшов його невідому фотографію, побував на Смоленщині, в Сичівці, описаній як Грачевка, майже дійшов до Нікольського. Одним з перших читачів рукопису став Микола Михайлович. Він йому сподобався, але писати післямову він не захотів, сказавши, що це куди краще може зробити Щербак. Однак фігурою М. Булгакова Микола Михайлович зацікавився, і одного разу він, Григорій Кіпніс і я по моєму "контакту" прийшли в "будинок Турбіних" на Андріївському узвозі. Екскурсію з натхненням провів Анатолій Петрович Кончаковський, один з творців булгаковського меморіального музею. Микола Михайлович вдивлявся в усе з цікавістю і трепетом, а потім ми пішки піднялися вгору по Андріївському узвозу до Софії, розмовляючи, здається, не тільки про Булгакова...

Але потім, потім... Я змушений перейти до трагічної смуги в моєму житті, до онкологічної біди. Щоб заглушити тугу сина Діми, його втому після опромінь, були потрібні детективи — мені здавалося, що вони підходять для цього. Брав я ці книги у Миколи Михайловича, він давав їх щедро, без віддачі. Дав і гроші, коли зажеврїла надія на новий виток лікування. Але нічого не допомогло...

Уже в 2000-му, в туманний лютневий день, я зустрів Миколу Михайловича на алеї Ботанічного саду, що з'єднувала бульвар Шевченка з Тарасівською. Співчуття його було гарячим, рідним, і на його запрошення я знову став бувати в гостинному домі Лідії Василівни та Миколи Михайловича. Непритомність життя тут трохи відступала. Кілька разів приходив до нього разом з Ісаком Михайловичем Трахтенбергом. Одного разу навіть трохи випили втрєох за зустрічі, удачі і багаторічну дружбу. Стіл в кабінеті Миколи Михайловича радо накрила Лідія Василівна, відразу ж залишивши нас...

До днєх моєї боротьби з фатумом відноситься і історія з книгою мемуарів Миколи Михайловича "Голоси часів". Все почалося в 1996-му, ще до жахливого удару в моїй родині, під час однієї з бесід з Миколою Михайловичем в його будинку. Він сказав раптом, що хотів би видати до 85-річчя спогади, але не знає, де знайти видавця. І без роздумів за це, по суті, безкорисливо взявся книжковий художник і в той час власник видавництва Микола Миколайович Вакулєнко. І ось Микола Михайлович, з властивою йому інтенсивністю, став працювати над рукописом на комп'ютері, і він був завершений в зазначений термін. Я став першим читачем рукопису, написавши і передмову, яка вельми сподобалася Миколі Михайловичу. Потім "Голоси" перевидав "Вагріус", викинувши мою передмову. Третій варіант спогадів, зроблений для Інтернету, Микола Михайлович відредагував і дещо скоротив, знову проявивши точність і силу свого пера. Хоча деякі зворушливі епізоди про те, наприклад, як в тридцять четвертому Амосов мало не потрапив під суд, про думки, про суїцид після загибелі пораненого на столі від новокаїнового шоку, здається, випали...

Під час роботи над книгою, в весняний день 1998 року, Микола Михайлович раптово мені зателефонував. Він сказав, що з нападами стенокардії не справляється і їде в Німєччину на операцію. Попросив мене, що б там не трапилося, довести видання книги до кінця... Операцію (аортокоронарне шунтування і заміну аортального клапану) профєсор Кьорфєр здійснив цілком благополучно. Амосов повернувся до Києва і дописав книгу, завершивши її цими випробуваннями.

Здоров'я як би повернулося до нього, він продовжував свій експеримент з великими навантаженнями і з метою відсунути старість. Все йшло, здавалося б, добре, але одного разу вона взяла своє. Дізнавшись, що Микола Михайлович нездужає, я десь наприкінці листопада 2002 року зателефонував йому, сказав, що існує, моя, єдина серйозна хвороба — онкологічна напасть, а все інше можна виправити. З якимось сумом він відповів, що є ще одна грізна недуга - Старість...

Пригадую, як вдома він відкривав мені двері і легкою ходою вів в улюблений кабінет, невеликий і неповторний за фактурою. Одного разу я прийшов до нього і в Інститут, де він знову став бувати приблизно раз на тиждєнь. Невеликий його кабінет був навпроти кабінету його наступника і сподвижника Геннадія

Васильовича Книшова. Всі, а особливо Анна Іванівна, легендарний секретар Миколи Михайловича з перших днів, ставилися до нього зворушливо і ніжно. І, що дуже важливо, при житті. Пронеслися раптом в пам'яті відвідини цього корпусу, на верхній поверх, до приятельки моєї юності, дружини журналіста Маркіяна Винокурова і мами Сергія Винокурова, Параски Хрісанфовні Собко. Самовіддана учениця Миколи Михайловича, вона освоїла миттеву резекцію на обох легенях. В останні роки через алергію на анестетики оперувати не могла. Але мріяла створити музей Миколи Михайловича, починаючи з першого АШК - "рудой машини"...

У щоденниках Миколи Михайловича, що чекають окремої публікації, хірургічні пристрасті знаходяться поряд з письменницькими закликами. Я зусиллям думки бачу мудрі, які все розуміють, останнім часом трохи сумні очі Миколи Михайловича. Звичайно, це чудово, що зберігся його образ в кінокадрах. Не сумніваюся чомусь, що ця еманация не потьмяніє і в новому столітті. І все-таки це буде Амосов без Амосова. Як з суворою правдою написав одного разу Микола Михайлович про Володимира Веніаміновича Фролькіса в збірнику, йому присвяченому, нехай же звучить хоча б слово.

2004 р.

"Микола Амосов. Спогади сучасників" (видано російською мовою)
Київ, Видавничий дім "Особистості", 2015